

Цифрландырылған экономиканың даму кезіндегі қаржылық есептіліктегі алаяқтық: оларды анықтау мен алдын алу мәселелері

Д.И.Сыздыкова¹, Р.Ф.Сулейманова²

¹PhD докторы, бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының доценті

²«Есеп және аудит» мамандығының 1 курс магистранты
nochochek@mail.ru, rizasuleimanova@gmail.com

^{1,2}Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме. Бұл мақалада қаржылық есептілікті қалыптастыру кезінде алаяқтық әрекеттермен байланысты өзекті мәселелер қарастырылған. Сонымен қатар, мақалада алаяқтық әрекеттерді жасауға итермелейтін факторларға, оларды жасау әдістеріне талдау жүргізілді, сондай-ақ қаржылық есептілікпен алаяқтық жасаудың ерекшеліктерін ескере отырып, аталған құбылыстардың алдын алу тәсілдері бойынша ұсыныстар берілді.

Кілт сөздер: қаржылық есептілік, қаржылық есептілікті бұрмалау, аудит, алаяқтық, теріс пиғылды әрекеттер

Экономиканың дағдарыстық жай-күйіне байланысты экономикалық субъектілердің шаруашылық қызметті жүргізу тәуекелдері пайда болады. Қаржылық есептілік компанияның қаржылық жағдайы туралы деректер жүйесі ретінде құрылды және оның мақсаты қаржылық жағдай туралы ақпарат беру болды, ал бүгін ол көбінесе бұл рөлді орындауды тоқтатты деп айтуға болады. Мұның себебі-қаржылық есептілікпен алаяқтық.

Қаржылық есептілікте алаяқтықты ашу қажеттілігі соңғы уақытта өзінің бағалы қағаздарын жария орналастыру арқылы қаражат тартатын ұйымдар санының артуынан ұлғайып келеді. Бұдан басқа, есепті деректер негізінде ұйымның банкроттығы туралы мәліметтерді алу қажеттілігі артады. Есептік көрсеткіштерді ойдан бұрмалау осы қаржылық есептілік негізінде қабылданатын шешімдердің объективтілігі үшін айтарлықтай қауіп төндіреді.

Қаржылық есептілікке байланысты саладағы алаяқтық тұтас әлем ауқымында экономика үшін үлкен шығынды білдіреді. Қаржылық есептілікпен қандай да бір манипуляциялар салдарынан корпоративтік басқарудың нәтижелілігіне, қаржылық есептіліктің сапасы мен дұрыстығына және аудиттің сенімділігіне күмән болады, бұл инвесторлардың ұйымдарға деген сенімін нашарлатады.

Алаяқтық қызметті анықтау әрқашан маңызды, бірақ есепті пайдаланушылар үшін қиын міндет болды. Компаниялардағы сапалы ішкі аудит неғұрлым қажетті буынға айналады. Ішкі аудиттің классикалық әдістерін пайдалана отырып, қаржылық алаяқтықты анықтау қиын, кейде орындалмайтын міндет болып табылады. Біріншіден, аудиторлар көбінесе қаржылық алаяқтықтың ерекшелігіне қатысты қажетті білім базасында жетіспеушілікті сезінеді. Екіншіден, бухгалтерлік ақпаратты алаяқтық манипуляциялау өте кең тараған жоқ, аудиторлардың көпшілігі оны анықтау және болдырмау бойынша тәжірибе мен білімнің жетіспеуін сезінеді. Үшіншіден, ұйымның қаржы директоры, қаржы менеджерлері мен бухгалтерлері штаттағы қызметкерлерді немесе тәуелсіз аудиторлардың алдауға әрекет жасайды. Осылайша, аудиттің классикалық әдістері мен рәсімдері қаржылық есептілікте алаяқтық фактілерін анықтау үшін жеткіліксіз. Сондықтан деректерді талдаудың жаңа әдістеріне және жалған ақпаратты тиімді, сапалы анықтау үшін әдістерін іздеудің қажеттілігі пайда болады.

Алаяқтықтың алдын алу, анықтау және талдау үшін алаяқтықтың қандай әдістері мен схемалары бар екендігі туралы түсінік болуы қажет. Алаяқтық бойынша дипломды сарапшылар қауымдастығы (Association of Certified Fraud Examiners, ACFE) "алаяқтық ағашы" ретінде белгілі санаттар бойынша алаяқтықтың белгілі түрлерін жатқызу моделін әзірледі. Осы модельге сәйкес алаяқтықтың негізгі санаттары: қаржылық есептегі алаяқтық, мүлікті заңсыз иемдену және сыбайлас жемқорлық болып табылады.

Қаржылық есептілікпен алаяқтықты қарастырайық. Халықаралық аудит стандарттарында "қысым, әрекетті жасау және Ақтау мүмкіндігі сияқты факторлар болған кезде теріс пайдалану мүмкін" (ХАС (IAS) 240 «қаржылық есеп беру аудитінің барысында алаяқтықпен қателіктерді қарастыруға аудиторлардың жауапкершілігі»). Бұл мәлімдеме атақты американдық криминалист Дональд Кресси ұсынған теорияның негізінде жасалды, сондай-ақ "алаяқтық үшбұрыш" теориясы ретінде белгілі.

Қысым. Компания басшылығы фирманың қаржылық көрсеткіштері жоспарлы көрсеткіштерден алыс екенін және инвесторлардың үміттеріне жауап бермейтінін түсінеді. Бұл жағдайда қысым кем дегенде екі салада көрінеді:

-экономикалық өсуді және қаржылық көрсеткіштерді жақсартуды күтетін инвесторлар тарапынан қысым;

-басшылық компания қызметінің нәтижелері бойынша жылдық сыйақы алумен байланысты жеке қаржылық қысым.

Бірақ Дональд Крэсси теориясына сәйкес, басшылық теріс пайдалану үшін бір ғана қысым жеткіліксіз.

Жасау мүмкіндігі. Мысалы, қарастырылып отырған компанияда корпоративтік басқару стандарттары (corporate governance) әзірленбеген және ішкі бақылау жүйесі жоқ немесе жеткіліксіз тиімді емес. Мұндай жағдайда менеджментте қаржылық есептілікке түзетулер енгізу мүмкіндігі пайда болады.

Ақтау әрекеті. Бұл корпоративтік алаяқтықтың соңғы құрамдас элементі. Бұл жерде корпоративтік салада жұмыс істейтін адамдардың көпшілігі туған қылмыскерлер емес және олар қылмыскер болғысы келмейді. Сондықтан теріс пайдалануға саналы түрде келе жатқан адамдарға өз іс-әрекеттерін ақтауды табу маңызды. Өкінішке орай, қазіргі қоғамда экономикалық саладағы қылмыстар ауыр қылмыстар санатына (мысалы, кісі өлтіру) енгізілмейді. Сондықтан, жасалған теріс пайдалануды ақтау өте оңай.

Кәсіпорындардың қаржылық есептілік деректерімен манипуляциялар пайданың, активтердің артуымен, ақша қаражатының ағуымен, шығындардың, міндеттемелердің азаюымен және ақша сомаларының кетуімен жиі байланысты.

Пайданы көтеру келесі әдістерді қолдану арқылы қарастыруға болады:

1. Контрагенттерді коммерциялық Кредиттеу. Ұйымның қаржылық есептілікте бухгалтерлік баланстағы ең көп пайда мен дебиторлық берешекті көрсету құқығы бар.

2. Берешектің төмендеуі. Ұйымдар төлем қабілеттілігі күмәнді клиенттер үшін жеңілдікті коммерциялық кредит беруді орындайды. Бұдан әрі осындай мәмілелер бойынша компания күмәнді берешек бойынша резервтер құрады. Дебиторлық берешектің төмендеуі қаржылық есептіліктің жақсаруына әкеледі.

3. Байланысты тараптармен операциялар. Аффилиирленген ұйымдармен жалған мәмілелер жасай отырып, компаниялар пайданы арттырады. Осы процесс кезінде ұйымдар пайдаланылмайтын активтерді бастапқы баға бойынша біраз уақыт аралығында сатып алуға уәде бере отырып сатады.

Қаржылық есептілігімен жасалған алаяқтық әрекеттердің барлық түрлері ұйымның қызметіне әсер ететін бірқатар салдарға алып келеді. Негізгі оның ішінде болып табылады:

1. Қаржылық есептілікті дайындау процесінің сапасы мен бірлігін төмендету;

2. Инвесторлардың қаржылық ақпараттың шынайылығы мен сенімділігіне деген сенімін төмендету;

4. Капитал нарығының тиімділігін төмендету;

5. Банкроттыққа дейін Ұйымның экономикалық шығындарын арттыру;

6. Ұйым қызметінің функционалдығын төмендетеді.

Корпоративтік алаяқтыққа қарсы іс-қимылдың тиімді әдістері туралы айта отырып, қаржылық есептілікті қасақана бұрмалауды қоса алғанда, бұрын аталған "алаяқтық үшбұрышының" теориясына оралу керек. Осы теорияға сәйкес, алаяқтық оның пайда болуына әкелетін үш факторлардың ең болмағанда біреуін басқанда болмайды. Сондықтан қарсы іс-қимыл шараларын келесі бағыттар бойынша құру орынды.

Ішкі бақылау мен корпоративтік басқарудың тиімді жүйесін енгізу. Ішкі бақылау жүйесі неғұрлым тиімді болған сайын, әлеуетті зиянкестерде айла-шарғы жасау үшін мүмкіндіктер аз болады. Ал корпоративтік басқарудың тиімді жүйесі жедел ақпарат алмасуға және алаяқтық болған жағдайда шешуші шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

"Жоғарыдан тон" сұраңыз. Ұйым басшылығы мен иеленушілері неғұрлым жоғары моральдық - этикалық қағидаттарды ұстанады, қызметкерлерге компанияға қатысты өзінің алаяқтық әрекеттерін Ақтау қиынға соғады. Алайда, бұл қағидатты іске асыру іс жүзінде жиі үлкен қиындықтармен байланысты. Әрине, өз қызметкерлерінен барлық ережелерді сақтауды талап етпеу керек, бірақ бизнес жүргізудің этикалық қағидаттарына бейілділігін және басшылық тарапынан алаяқтыққа төзбеушіліктің жоқтығын нақты көрсету қажет. Ең бастысы-бұл қағидаттарды тәжірибеде ұстану.

Корпоративтік алаяқтықты анықтауға, тергеуге және болдырмауға бағытталған нақты рәсімдерді әзірлеу. Бұл жүргізіліп жатқан тергеулердің тиімділігі мен нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік береді

және осының салдарынан әлеуетті зиянкестерді жазалаудың бұлтартпастығы туралы ойлануға мәжбүрлейді. Процестің барлық қатысушыларымен нақты жазылған және келісілген олардың өзара іс-қимыл рәсімдері алаяқтыққа қарсы іс-қимыл процесіне тартылған әр түрлі бөлімшелер арасында "шынтақтарды" түсіндіруді болдырмауға мүмкіндік береді.

Алаяқтықты анықтау және болдырмау үшін заманауи компьютерлік технологияларды қолдану. Корпоративтік пошта мен электрондық деректерді талдау өзін батыс елдеріндегі теріс пайдаланушылыққа қарсы күрестің тиімді құралы ретінде көрсетті. Алайда, осы құралды біздің елде пайдалану кезінде жеке деректерді қорғау туралы заңнаманы және хат алмасу құпиясын бұзуға байланысты тәуекелдерді нақты түсіну және оларды төмендету үшін шаралар қабылдау қажет.

Бұл компания жұмыс істейтін қарқынды өзгермелі ішкі және сыртқы ортамен байланысты бухгалтерлік есепке алумен және қаржылық есептілікпен алаяқтық іс-әрекеттер әдістерінің толық жіктелуін анықтауға болмайды. Болашақ қоршаған ортаның белгісіздігімен және бизнесті жүргізу жағдайларымен ұштасқан бизнес-процестердің үнемі өсіп келе жатқан күрделілігі қосымша жағдайды құрайды, ол есептік ақпаратпен айла-шарғы жасауға ықпал етеді. Қазіргі заманғы экономиканың күрделі жағдайларында компания жекелеген қызметкерлердің де, тұтастай алғанда басқару жүйесінің де алаяқтық әрекеттерімен күресуге дайын болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Журнал «Мир Финансов» «Анализ Рентабельности» Информационно-консультативная фирма «Альт» Вед. Консультант Гусаков В.«Принципиальный подход по определению причин ухудшения финансового состояния организации и рычагов его оптимизации».

2. Нурсейтов Э. Нурсейтов Д. «Главная книга аудитора. Пособие по международным стандартам аудита, действующим в РК» 2016г

3. Мельников В.Д.,Ильясов К.К «Финансы», А-2001

4. Дюсембаев К.Ш., Егембердиева С.К., Дюсембаева З.К.«Аудит и анализ финансовой отчетности»,А-Қаржы-қаражат-1998.

5. И.А Злобина. «Финансовый менеджмент»-интернет жүйесі.

Интернет дүкеннің бухгалтерлік есебін ұйымдастыру ерекшеліктері

Л.А. Темирбекова¹, Д. Төлеутай²

¹э.ғ.м., бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының аға оқытушысы

²«Есеп және аудит» мамандығының 2 курс студенті

adiya@mail.ru., dt.daryn1@gmail.com

^{1,2}Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Түйіндеме.Мақалада авторлар электрондық коммерцияның даму тенденциясына тоқталып, оның артықшылықтарын қарастырды. Интернет дүкенді дәстүрлі дүкенмен салыстырды. Интернет-дүкенде бухгалтерлік есеп, салықтық есеп жүргізу мәселелерін зерттеді.

Кілт сөздері: сауда, интернет-дүкен, электрондық коммерция, бухгалтерлік есеп, салық салу, ерекшеліктер

Интернет-бизнес – қаржы мен уақыт үнемдеудің жаңа жолы. Өз кәсібін ашуды ойлағандар осы салаға қаржы салуды құп көреді. Бірақ қазақстандық сауда-саттықтың 1,2 пайызы ғана онлайн бизнеске тиесілі. Басқаша айтқанда қазақстандық e-commerce нарығының көлемі 106,9 млрд теңгені құрайды.

Әлемдік тәжірибе бойынша, соңғы жылдарда интернет-сауда қарқынды дамуда. Мысалы, Ресейде жұмысқа қабілетті тұрғындардың 30%-ы интернет-дүкендер арқылы тапсырыс береді. Онлайн сатып алушылардың саны соңғы жылдары 2,5 есеге өскен.

Электронды коммерциясы дамыған алпауыт мемлекеттерге келетін болсақ, ең алдыңғы орынды 681 млрд доллармен Қытай алады. Артынша, АҚШ (438 млрд доллар), үшінші орын болса Ұлыбританияға тиесілі (196 млрд доллар).

Аустралия мен Түркия елдерінде де аталған сауда түрі даму үстінде. Электронды сауданың өсу қарқыны 31 пайыздан 40 пайызға дейін екен. Ал, осы аймақтардағы электронды коммерцияның даму деңгейі орта есеппен алғанда 17 пайызды құрайды.